

بررسی آثار و رویکردهای مرتبط با تعیین زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک

دکتر سید حسام الدین رفیعی طباطبایی^۱ / مطهره السادات رفیعی طباطبایی^۲

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۰۲ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸

چکیده

قراردادها به عنوان یک ماهیت اعتباری مانند هر موجودیتی دارای بعد زمانی و مکانی می باشند؛ و تعیین زمان و مکان شکل گیری یک قرارداد آثاری را نیز به دنبال دارد. مکان انعقاد یک قرارداد خود گاهی بر اساس زمان شکل گیری آن معین می گردد. زمانی که قراردادی در مجلسی منعقد می گردد، و به عبارت دیگر هر دو طرف قرارداد در آن مجلس حضور دارند، مشکلی در تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد نخواهیم داشت؛ و مشکل و اختلاف نظرات زمانی ایجاد می گردد که طرفین قرارداد از حیث زمانی و مکانی دارای فاصله از یکدیگرند. لذا از آنجا که انعقاد و شکل گیری یک قرارداد به طور آشکار آثاری را در پی دارد می بایست به این مهم پرداخت که در فرض تعدد و فاصله زمان و مکان در شکل گیری قرارداد، چه زمانی و چه مکانی را می بایست ملاک عمل قرار داد. که بارزترین نوع چنین قراردادهایی قراردادهای الکترونیک هستند. در این نوشتار سعی بر بررسی آثار تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد الکترونیک، روش های منعکس شده در نظرات و رویکردهای مختلف و نیز بررسی روش اتخاذ شده توسط قانونگذار ایران در خصوص موضوع مورد مطالعه می باشد.

واژگان کلیدی: زمان انعقاد عقد، مکان انعقاد عقد، قراردادهای الکترونیک، ایجاب، قبول.

^۱ مدرس دانشگاه، دکتری تخصصی حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج. (نویسنده مسئول)

rafiee.hesam@gmail.com

^۲ کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج.

motahare620@gmail.com

مقدمه

یک قرارداد به عنوان یک ماهیت اعتباری دارای ابعاد زمانی و مکانی می باشد که تعیین این ابعاد آثار گوناگونی را نیز به دنبال خواهد داشت. زمان شکل گیری یک قرارداد را در وهله نخست می بایست زمان تحقق آخرین جزء عقد یعنی قبول یا قبض دانست. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۲) مکان شکل گیری عقد نیز پیرو زمان آن است. به عبارت دیگر محلی است که آخرین جزء عقد، یعنی قبول یا قبض در آن محقق می گردد. لذا پیداست که زمانی که ایجاب کننده و قبول کننده در آن واحد و در مکانی واحد قرارداد را منعقد می کنند، مشکلی در تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد نداریم و اختلاف نظرات مربوط به هنگامی است که با تعدد زمان و مکان ها در مورد تحقق اجزاء عقد مواجه می باشیم؛ و به عبارت دیگر هر یک از طرفین در زمانی یا مکانی متفاوت جزئی از عقد را محقق می سازند؛ که مهم ترین و رایج ترین مصداق چنین قراردادهایی را در دوره حاضر با توجه به پیشرفت و توسعه بسیار زیاد فناوری های ارتباطی الکترونیک، می توان قراردادهای الکترونیک دانست. به طور مثال اگر شخصی از طریق ایمیل فروش کالایی را از داخل کشور خود ایران، به شخصی در استرالیا ایجاب کند؛ و طرف مقابل بعد از گذشت زمانی از همان طریق قبولی خود را اعلام دارد؛ آیا چنین عقدی در ایران منعقد شده است یا استرالیا؟ و همچنین زمان شکل گیری این قرارداد با توجه به فاصله زمانی مذکور چه زمانی می باشد؟ شایان ذکر است که از آنجایی که در حوزه حقوق تجارت الکترونیک نیز عموماً قراردادها میان اشخاصی با موقعیت زمانی و مکانی متفاوت شکل می گیرند، لذا موضوع زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک علاوه بر حوزه حقوق مدنی، در حوزه حقوق تجارت الکترونیک نیز از اهمیت سرشاری برخوردار می باشد.

۱- آثار تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد

تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد از برخی جهات دارای آثاری است؛ که به بررسی ایشان می پردازیم.

۱-۱- آثار تعیین زمان شکل گیری قرارداد

آثار تعیین زمان شکل گیری قرارداد را می توان در موارد ذیل بیان کرد. که عبارتند از:

۱-۱-۱- عدم امکان عدول از ایجاب و قبول و عدم تأثیر فوت یا حجر طرفین بر قرارداد

تا هنگامی که عقد واقع نشده است شخص ایجاب کننده امکان عدول از ایجاب خود را دارا می باشد. به عبارت دیگر با تعیین زمان عقد حق ایجاب کننده برای رجوع از ایجاب پایان می یابد. قبول کننده ممکن است بتواند قبل از مؤثر شدن قبولی از آن منصرف گردد. لکن به محض تحقق ایجاب و قبول طرفین و تلاقی ایشان با یکدیگر با مولودی به نام قرارداد مواجه می باشیم؛ زیرا که با تولد قرارداد دیگر ایجاب و قبولی برای رجوع باقی نمانده است. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۳ و فیضی چکاب، ۱۳۸۳، ۵۶)

همچنین با تعیین زمان شکل گیری قرارداد تغییراتی که در اهلیت ایجاب کننده یا قبول کننده شکل می گیرند، نظیر مرگ یا حجر ایشان، اصولاً تأثیری بر سرنوشت قرارداد نخواهند گذاشت. مگر آن که قرارداد از قراردادهای جایز و یا قراردادهایی باشد که به اعتبار شخصیت یکی از طرفین شکل گرفته است. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۲)

۱-۱-۲- تشخیص نفوذ قراردادهای تاجر ورشکسته و مبدأ جریان آثار عقد

با تعیین زمان شکل گیری قرارداد صحت و نفوذ قراردادهایی که توسط تاجر ورشکسته منعقد گردیده اند را می توان تشخیص داد. به این صورت که قراردادهایی که بعد از تاریخ توقف منعقد شده اند را می توان در برخی موارد باطل دانست. (قانون تجارت ایران، ۱۳۱۱، ماده ۴۲۳ و ۵۵۷) از سوی دیگر با تعیین زمان شکل گیری قرارداد، زمان تحقق ماهیت اعتباری آثار آن مشخص می گردد. اصولاً به غیر از مورد تعلیق در منشأ ماهیت اعتباری عقد با تشکیل قرارداد محقق می گردد و از همان تاریخ آثار و نتایج این ماهیت اعتباری اعم از انتقال مالکیت عین و منافع مبیع و ... تحقق می یابد. (بناء نیاسری، ۱۳۸۵، ۶۱)

به عبارت دیگر با تعیین زمان دقیق انعقاد قرارداد مبدأ جریان آثار عقد نیز مشخص می گردد. به طور مثال با تعیین زمان دقیق وقوع عقد بیع عین معین، مشخص می گردد که مبیع از چه زمانی به مالکیت خریدار در آمده و منافع و نمانات آن از چه زمانی متعلق به خریدار گردیده است. بنابر این گاهی زمان وقوع عقد مستقیماً تعیین کننده زمان انتقال مالکیت کالا به مشتری است. (وصالی ناصح، ۱۳۸۵، ۱۳۲ و اکبرینه و محمودزاده، ۱۳۹۵، ۴)

۱-۱-۳- تشخیص مبدأ مرور زمان ها و مهلت های قراردادی و قانونی

مرور زمان دعاوی ناشی از قرارداد از زمان شکل گیری عقد آغاز می گردد. شایان ذکر است که اگرچه مرور زمان به وسیله شورای نگهبان غیر شرعی تشخیص داده شده است، و در قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹ نیز مرور زمان دعاوی بیان نشده است، ولی در موادی از برخی قوانین نظیر ماده ۳۹۳ قانون تجارت که مرور زمان در اقامه دعوی پیش بینی شده است به نظر می رسد که این امر به قوت خود باقی است. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۲) همچنین معمولاً در قراردادهایی که منعقد می گردد، مبدأ زمان بندی مراحل پرداخت و تسلیم کالا نیز از تاریخ زمانی شکل گیری قرارداد است. شایان ذکر است که این امر در برخی اسناد بین المللی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

به عنوان نمونه در بند «ج» ماده ۳۳ کنوانسیون وین در خصوص قراردادهای بیع بین المللی کالا در سال ۱۹۸۰ مقرر گشته است که: «بایع مکلف است کالا را ظرف مدت معقولی پس از انعقاد قرارداد، تحویل نماید». (کنوانسیون وین در خصوص قراردادهای بیع بین المللی کالا، ۱۹۸۰، ماده ۳۳) به علاوه این که در برخی موارد ممکن است زمان شکل گیری قرارداد، مبدأ مهلت هایی مانند گارانتی کالا نیز باشد. (فیضی چکاب، ۱۳۸۳، ۵۷) همچنین از سوی دیگر مهلت هایی که توسط طرفین در قرارداد مشخص شده اند و یا مهلت هایی که در قانون برای ایشان مقرر گشته اند، نظیر اختیار حیوان یا اختیار تأخیر ثمن، مبدأ آنها، یعنی به شماره در آمدن این مهلت ها، از زمان شکل گیری قرارداد محاسبه می گردد. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۲)

۱-۱-۴- تشخیص قانون حاکم بر قرارداد و مکان شکل گیری قرارداد

قرارداد از حیث احکام مربوط به شرایط صحت و ... تابع قانون زمان شکل گیری خود می باشد. لذا اگر زمان وقوع قرارداد معلوم نباشد در تعیین قانون حاکم بر قرارداد نیز دچار چالش خواهیم شد. به همین دلیل لازم است زمان شکل گیری قرارداد تعیین گردد تا در صورت تصویب و انتشار قوانین تازه تر امکان تشخیص قانون حاکم بر قرارداد موجود باشد. اگر قرارداد در زمان حکومت قانون سابق شکل گرفته همان قانون، و اگر پس از وضع قانون جدید یا اصلاحات باشد، قانون جدید بر آن حاکم خواهد بود. (فیضی چکاب، ۱۳۸۳، ۵۸ و قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۴)

همچنین مکان شکل گیری قرارداد نیز اصولاً از زمان تشکیل آن پیروی می کند. به بیان دیگر قرارداد در زمان و مکانی شکل می گیرد که قبولی، محقق و مؤثر واقع شده است. البته همانطور که

بیان شد اصولاً این چنین است؛ لکن این مورد هم نظیر هر اصلی استثنائاتی دارد. یعنی در برخی موارد نیز الزاماً به تبع تعیین زمان شکل گیری قرارداد مکان آن را نمی توان با قطعیت معین نمود. مانند قراردادهای حوزه تجارت الکترونیک که در مطالب آتی مورد اشاره واقع خواهد شد. (شهیدی، ۱۳۷۷، ۱۵۹-۱۵۸ و صفایی، ۱۳۸۲، ۷۹-۷۸)

۱-۲- آثار تعیین مکان شکل گیری قرارداد

آثار تعیین مکان شکل گیری قرارداد را نیز می توان در موارد ذیل بیان نمود؛ که عبارتند از:

۱-۲-۱- تشخیص قانون حاکم بر قرارداد در حیطه حقوق بین الملل خصوصی

با روشن کردن مکان شکل گیری قرارداد در حوزه حقوق بین الملل خصوصی، قانون حاکم بر قرارداد و روابط قراردادی طرفین آن مشخص می گردد. و این امر بر اساس قاعده ای شناخته شده در حقوق بین الملل خصوصی است که در ماده ۹۶۸ قانون مدنی ایران نیز پذیرفته شده و مقرر می دارد: «تعهدات ناشی از عقود تابع قانون محل وقوع عقد است مگر آن که متعاقدين اتباع خارجی بوده و آن را صریحاً یا ضمناً تابع قانون دیگری قرار دهند». (قانون مدنی ایران، ۱۳۰۷، ماده ۹۶۸) بنابراین اگر ایجاب و قبول در دو محل مختلف صورت گیرد، تشخیص مکان شکل گیری قرارداد از حیث روشن شدن قانون حاکم بر آن دارای اهمیت بسیار است. (وصالی ناصح، ۱۳۸۵، ۱۳۳)

۱-۲-۲- تشخیص دادگاه صالح برای رسیدگی به اختلافات قراردادی

تأثیر دیگری که تعیین مکان شکل گیری قرارداد دارا می باشد، مشخص شدن دادگاه صالح برای رسیدگی به دعاوی ناشی از آن عقد است. به عنوان مثال در مورد عقود منعقدہ بین اتباع ایران و در داخل ایران، نسبت به اموال منقول، تعیین صلاحیت نسبی برای دادگاه در رسیدگی به اختلافات ناشی از این عقود، طبق مقررات محل وقوع یا اجرای عقد انجام خواهد شد و در میان محاکم ایرانی، آن دادگاه محلی صلاحیت رسیدگی به دعاوی مزبور را دارد که عقد در حوزه آن شکل گرفته، یا می بایست آنجا اجرا می شده است. (قانون آیین دادرسی مدنی ایران، ۱۳۷۹، ماده ۲۳ و شهیدی، ۱۳۸۲، ۱۵۱)

۲- رویکردهای تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد

به طور معمول در خصوص شیوه تعیین زمان و مکان قراردادها چهار رویکرد در میان حقوقدانان وجود دارد؛ که عبارتند از ۱. رویکرد اعلام قبول یا اعلان اراده ۲. رویکرد ارسال قبول ۳. رویکرد وصول قبول ۴. رویکرد اطلاع از قبول.

قانون مدنی ایران به ویژه در ماده ۱۹۱، به نظر می رسد که رویکردی نزدیک به رویکرد اعلام قبول را پذیرفته است؛ البته در خصوص معاملات تجاری معمول زمان انعقاد قرارداد تابع زمان ارسال یا وصول قبول به محل ایجاب کننده می باشد. در قراردادهای الکترونیکی با توجه به روش های ارتباطی مقررات خاصی را در قانون تجارت الکترونیکی پیش بینی نموده اند؛ که در آن اعتبار ارسال داده پیام منوط به ورود داده مورد نظر به سیستم اطلاعاتی دانسته شده است که خارج از کنترل ارسال کننده باشد. و این مطلب را به ذهن متبادر می کند که لحظه ارسال قبول الکترونیک زمان انعقاد قرارداد می باشد. (حسنی و شکراله زاده، ۱۳۹۴، ۴) در خصوص مکان انعقاد قرارداد الکترونیک نیز با توجه به این موضوع که در فضای دیجیتال و به ویژه مجازی، اطلاعاتی نظیر نشانی وب سایت، نام کاربری و پست الکترونیک به سادگی قابل تغییر می باشند، لذا نمی توان آنها را برای مکان شکل گیری قرارداد الکترونیک مورد استناد قرار داد. (حسنی و شکراله زاده، ۱۳۹۴، ۴) بنابراین بررسی راهکار مناسب جهت تعیین زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک نیز مستلزم بررسی هر یک از رویکردهای چهارگانه مذکور است که به آنها می پردازیم.

۲-۱- رویکرد اعلام قبول (اعلان اراده)

بر اساس این رویکرد قرارداد زمانی به طور کامل شکل می گیرد و منعقد می گردد، که قبول کننده اراده خود را از طریق نظیر امضای نامه، ایمیل، تلگرام یا سایر شیوه های ارتباطی به طرف مقابل ابراز نماید. لذا مطابق این رویکرد زمان انعقاد قرارداد همان زمان ابراز قبولی توسط قبول کننده است؛ اگرچه هنوز نامه یا پیام خویش را ارسال هم نکرده باشد. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۷۶)

۲-۲- رویکرد ارسال قبول

مطابق این رویکرد برای شکل گیری یک عقد، نامه یا پیامی که دربردارنده قبولی می باشد می بایست ارسال گردد. مثل تحویل نامه به اداره پست یا به پستیچی؛ و یا انداختن آن داخل صندوق پستی. همچنین است لحظه ارسال پیام های الکترونیک. مانند کلیک کردن بر روی گزینه ارسال

پیام و آغاز قرار گرفتن آن در پروسه مخابراتی یا اینترنتی برای رسیدن به شماره یا حساب کاربری مقصد. لذا مطابق این رویکرد، لحظه قرار گرفتن نامه یا پیام قبولی در پروسه ارسال را می‌بایست زمان انعقاد عقد به شمار آورد. اگرچه هنوز نامه یا پیام مذکور به مقصد خود، که می‌تواند نشانی یک ساختمان، یک شماره تلفن (پیغام گیر تلفن ثابت یا صندوق پیامک های تلفن همراه یا پیام های صوتی آن)، و یا درون پیام های یک حساب کاربری مجازی (به صورت متن، صوت یا تصویر) باشد، نرسیده باشد؛ و یا پیام یا نامه مذکور با تأخیر در ارسال مواجه شود؛ و یا نامه یا پیام مذکور مفقود شده و یا پاک شود. به طور مثال نامه ای تحویل پست شده، لکن بنابر شیوع ویروس کرونا پروسه تحویل نامه ها در کشور مختل شده و با تأخیر مواجه می‌گردد. یا پیام به صورت مخابراتی یا اینترنتی به وضعیت در حال ارسال در آمده ولی ناگهان به دلیل قطع شبکه اینترنت یا عدم آنتن دهی شبکه تلفن، رسیدن آن به شماره یا حساب کاربری مقصد طولانی می‌گردد. و یا نامه در جریان حمل مفقود شده و یا در سیستم طرف مقابل حذف شده است. که به این امر در حقوق انگلستان قاعده صندوق پستی گفته می‌شود. و در تمامی حالت های فوق الذکر باز هم عقد را منعقد شده به حساب می‌آورند.

شایان ذکر است که رویکرد ارسال قبول را در خصوص شیوه های آنی نمی‌توان اعمال نمود. به طور مثال در مورد مکالمه تلفنی یا تماس های تصویری یا فکس، که طرفین هر دو در آن واحد در کنار دستگاه های خود هستند و صدا یا تصویر یا کاغذ فکس را در همان لحظه دریافت و رؤیت یا استماع می‌کنند، در اینجا دیگر قبولی صرفاً به حالت ارسال در نیامده؛ بلکه به حالت وصول یا حتی اطلاع ایجاب کننده درآمده است. لذا ممکن است مضمون دو رویکرد وصول قبول یا اطلاع از قبول گردند؛ که به آنها نیز خواهیم پرداخت. (داکسبری، ۱۳۷۷، ۳۳-۳۲)

۲-۳- رویکرد وصول قبول

مطابق رویکرد وصول قبول، قرارداد در لحظه وصول نامه یا پیام دربردارنده قبولی، به طرف ایجاب کننده، به طور کامل شکل گرفته و منعقد می‌گردد؛ که علت نامگذاری این دیدگاه نیز به همین جهت است. این رویکرد مطابق ماده ۱۵ کنوانسیون وین در خصوص قراردادهای بیع بین المللی کالا ارائه شده است؛ که مقرر می‌دارد: «ایجاب از زمان وصول به وسیله مخاطب ایجاب، نافذ می‌گردد». همچنین ماده ۲۳ کنوانسیون مذکور بیان می‌دارد که «قرارداد از لحظه نفوذ منعقد می‌گردد» و چون مطابق ماده ۲۴ کنوانسیون قبول از لحظه وصول به ایجاب کننده نافذ است، از همان لحظه وصول قبول به ایجاب کننده قرارداد منعقد می‌شود.

اگر ماده ۲۳ کنوانسیون مذکور هم نبود، از دومین بند ماده ۱۸ کنوانسیون نیز زمان وقوع قرارداد قابل استنباط بود؛ لکن بنابر اهمیت مطلب و با توجه به نتایج و آثار مهمی که تعیین زمان شکل گیری قرارداد در پی دارد، در ماده ۲۳ کنوانسیون به آن مستقیماً تصریح گشته است. ماده ۲۴ بیان می‌دارد: «ایجاب، اعلام قبول یا انواع دیگر اظهارات و بیان اراده زمانی به مخاطب واصل می‌گردد که شفاهاً به اطلاع وی برسد؛ یا به وسیله دیگری شخصاً به او تحویل گردد، یا به محل تجارت یا به نشانی پستی او، یا اگر فاقد محل تجارت یا آدرس پستی است به اقامتگاه عادی او تحویل گردد». همچنین ماده ۲۳ مقرر داشته: «قرارداد از لحظه ای که قبول ایجاب مطابق مقررات این کنوانسیون نافذ می‌گردد، شکل گرفته و منعقد می‌شود». (سماواتی، ۱۳۷۷، ۵۵ و فیضی چکاب، ۱۳۸۳، ۶۳ و داراب پور، ۱۳۷۴، ۲۷۹)

۲-۴- رویکرد اطلاع از قبول

بر اساس این رویکرد شکل گیری و انعقاد عقد، لحظه ای محقق می‌شود که ایجاب کننده از قبولی طرف مقابل اطلاع یافته است. به عبارت دیگر هنگامی می‌توان قرارداد را منعقد شده قلمداد کرد که نامه یا پیام حاوی قبولی، به ایجاب کننده واصل شده و او حتماً از مضمون نامه یا پیام آگاه شود. حال برای روشن تر شدن موضوع، نظریات و رویکردهای مذکور را با مثالی تطبیق می‌دهیم.

یک بازرگان عراقی فروش مقداری از محصول خرماي خود را در قالب نامه ای برای بازرگان ایرانی ایجاب کرده و آن را جهت ارسال به پست تحویل نموده است. پس از رسیدن نامه به دست بازرگان ایرانی، وی قبولی خود را در نامه نوشته و امضاء کرده و آن را از طریق پست برای ایجاب کننده اش می‌فرستد.

از حیث رویکرد اعلام قبول، قرارداد مورد نظر در زمان و مکانی شکل گرفته است که قبولی نوشته و امضاء شده است. حتی اگر آن را هنوز ارسال نکرده است. از حیث رویکرد ارسال قبول، قرارداد در زمان و مکانی شکل گرفته است که نامه حاوی قبولی تحویل پست شده و در پروسه ارسال قرار گرفته است. حتی اگر هنوز به مقصد واصل نشده است. از حیث نظریه وصول قبول، قرارداد در زمان و مکانی شکل گرفته است که نامه حاوی قبولی به ایجاب کننده اش واصل شده است. حتی اگر هنوز از مضمون نامه بی اطلاع است. و در نهایت مطابق رویکرد اطلاع از قبول، زمان و مکان شکل گیری قرارداد، زمان و مکانی است که ایجاب کننده (بازرگان عراقی) قبولی بازرگان ایرانی را مطالعه کرده و مطلع گشته است.

تعیین زمان شکل گیری قرارداد مشکل تعیین مکان آن را نیز، که در قراردادهای با فاصله جغرافیایی نمودار می گردد حل خواهد کرد. در حقیقت مکان شکل گیری قرارداد محلی است که آخرین جزء عقد (قبولی یا قبض) در آنجا محقق گشته است. لذا اگر زمان وقوع عقد تاریخ صدور قبولی باشد، باید محل صدور قبولی را مکان شکل گیری قرارداد به حساب آورد. به طور مثال اگر ایجاب در تهران و قبولی در کرج محقق شده است، کرج محل شکل گیری و انعقاد قرارداد قلمداد می گردد. بنابراین در مورد عقودی که به وسیله تلفن منعقد شده اند، مکان شکل گیری عقد محلی است که قبول کننده از آنجا قبولی خود را با تلفن بیان داشته است. (صفایی، ۱۳۸۲، ۸۲)

در کنوانسیون بیع بین المللی تصریحی بر مکان شکل گیری قرارداد وجود ندارد. لکن عده ای حکم آن را در کنوانسیون موجود می دانند؛ با این توضیح که در صورتی که خلاف آن توافق نشده باشد، مکان شکل گیری قرارداد همان محلی است که جزء نهایی و کامل کننده قرارداد (قبولی) در آنجا واصل، یا عملی که منجر به انعقاد قرارداد می گردد در آنجا انجام می پذیرد. (صفایی و همکاران، ۱۳۸۴، ۱۰۴)

۳- تعیین زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک

حال با توجه به آشنایی صورت گرفته در مورد رویکردهای موجود در این زمینه، و نیز اهمیت و فواید تعیین زمان و مکان شکل گیری قرارداد، به مصداق اصلی موضوع مطالعه، یعنی زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک می پردازیم.

۳-۱- زمان شکل گیری قراردادهای الکترونیک

۳-۱-۱- در قراردادهای فوری

قراردادهای فوری به قراردادهایی گفته می شود که توسط وسایل ارتباطی سریع و فوری نظیر مکالمات تلفنی یا در یک اتاق گفتگو^۱ یا با تلکس و فکس منعقد می گردند. برخی از حقوقدانان تعیین زمان تحقق قبولی و در نتیجه شکل گیری قرارداد، در مورد چنین قراردادهایی را، با اشکالی مواجه ندانسته و آن را میسر می دانند. زیرا توافق در حالی صورت می گیرد که هر دو طرف با یکدیگر در تماس هستند و گویی که در حضور یکدیگر به گفتگو پرداخته اند. به بیان دیگر در این قبیل قراردادها مذاکره در زمان و مکان مشخصی صورت می گیرد، و زمان قطعیت یافتن قبولی آن

¹ Chat room.

هنگامی است که پس از اعلام قبولی ارتباط ایشان قطع می‌گردد. (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ۳۷۴-۳۷۳ و قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۸۵) مگر در موردی که پیامی در غیاب مخاطب فرستاده می‌شود؛ و پاسخ آن مدتی، هر چند کوتاه به تأخیر می‌افتد. به طور مثال پیامی فکس شده و مخاطب آن در محل استقرار دستگاه فکس غایب است و با تأخیر آن را برداشت می‌نماید. همچنین است هنگامی که طرف مقابل در محل استقرار دستگاه تلفن غایب است اما تلفن وی مجهز به سیستم پیغامگیر بوده و پیام وارده مدتی در حافظه تلفن معطل می‌ماند. همچنین شایان ذکر است که چنانچه مکالمه تلفنی به وسیله نامه تأیید شود، زمان وقوع عقد لحظه تراضی در تلفن است؛ و آن نوشته صرفاً جنبه اثباتی دارد. (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ۳۷۴) نکته دیگر این که چنانچه در اینترنت از سیستم‌های تلفنی دو طرفه برای انعقاد یک قرارداد استفاده گردد، به این معنا که هر یک از طرفین بتواند به طور زنده و بدون قطع مکالمه طرف دیگر صحبت کند (تماس‌های برخط در بستر اینترنت)، در آن صورت از حیث احکام هیچ تفاوتی با تلفن به معنای سنتی آن (تماس تلفنی در بستر شبکه مخابرات) وجود ندارد. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۸۵)

در تکمیل نظر حقوقدانانی که تعیین زمان شکل‌گیری قراردادهای فوری را امری آسان و بدون مشکل برشمرده اند باید گفت که، این امر حتی در قراردادهای فوری همیشه آسان و بدون مشکل نیست. به طور مثال در صورتی که مخاطب قبولی خود را توسط تلفن اعلام نماید، ولی به علت بروز نقص فنی یا قطع ارتباط در شبکه مخابرات، قبل از رسیدن صدای شخص به ایجاب کننده، ارتباط از بین برود؛ یا چنانچه قبولی در یک اتاق گفتگو تایپ شده اما در لحظه آخر پیش از کلیک کردن بر روی دکمه ارسال، اتصال دستگاه به اینترنت قطع شده یا اتصال برق یا شارژ دستگاه دچار مشکل گردد، قبولی توسط ایجاب کننده دریافت نخواهد شد. لذا در اینجا نیز وضعیت رویکردهای مذکور به شرحی که بیان شد، مشخص می‌کند که کدامیک قبول کننده اعمال است تا بتوانیم بگوییم قرارداد شکل گرفته است یا خیر. (السان و دوان یامچی، ۱۳۸۵، ۳۶۷)

۳-۱-۲- در قراردادهای غیرفوری

اصطلاح قراردادهای غیرفوری در خصوص قراردادهایی به کار برده می‌شود، که با استفاده از وسایل ارتباطی غیرفوری نظیر نامه الکترونیکی و مبادله الکترونیکی داده‌ها شکل می‌گیرند. بحث رویکردهای مربوط به زمان و مکان شکل‌گیری قرارداد که پیش‌تر به آنها اشاره شد در حقیقت در قراردادهای مطرح است که به صورت غیرفوری نظیر مکاتبه، واقع می‌گردند. اکنون باید دید که وضعیت رویکردهای مذکور، در مورد قراردادهای غیرفوری الکترونیکی چگونه است و کدام یک برای

حل مسأله تعیین زمان و مکان مناسب و قابل پذیرش تر هستند. با توجه به مسائل خاصی که در حوزه تجارت الکترونیک مطرح است و نیز شرایط خاص و متفاوت فضای سایبری، می توان گفت که اختلاف نظر در مورد قراردادها در حوزه الکترونیک، بیش از حوزه غیر الکترونیک و سنتی می باشد. (قربان وند، ۱۳۸۹، ۲۸۶)

گروهی از حقوقدانان از میان چهار رویکرد مذکور، دو رویکرد ارسال و وصول قبول را بیشتر مد نظر قرار داده و قابل پذیرش دانسته اند؛ با این استدلال که با توجه به شرایط شبکه جهانی وب، این احتمال می رود که داده پیام های حاوی قبولی، پاک شده یا تغییر نماید و هرگز یا با تغییرات بعدی به دست ایجاب کننده برسد یا نرسد. لذا بهتر است که وصول قبولی را ملاک عمل قرار داد. گروه دیگر با این توجیه که چنین احتمالی در مورد نامه های مکتوب پستی نیز وجود دارد، نظریه ارسال قبول را مناسب تر دانسته اند. (رضایی، ۱۳۸۷، ۸۵ و آهنی، ۱۳۸۳، ۵۹)

بر خلاف دو گروه مذکور، عده دیگری اعلام نموده اند که در حوزه الکترونیک رویکردهای وصول و اطلاع از قبول قابل پذیرش هستند؛ و رویکردهای اعلام و ارسال قبول با توجه به خاص بودن محیط الکترونیک و تجارت الکترونیک قابل اعمال نمی باشند. (آهنی، ۱۳۸۳، ۵۹) گروهی نیز رویکرد وصول قبول را در حقوق الکترونیکی مورد پذیرش قرار داده اند؛ اگرچه قرارداد توسط واسطه های الکترونیک شکل گرفته باشد. (Todd, 2005, 6-7 / Verbiest, 2005, 137)

برخی موضوع را این گونه بیان کرده اند که طبق قاعده کلی، قرارداد زمانی منعقد می گردد که قبولی به ایجاب کننده اعلام گردد. کلمه اعلام اصطلاحی تشخیصی در حقوق است و به این معناست که مخاطب باید توانایی آگاه شدن از مطلب مورد بحث را داشته باشد. مطلب بیان شده هنگامی به شکل صحیح اعلام می شود که توسط مخاطبش دریافت شده باشد؛ حتی اگر وی به دلایلی آن را نخوانده باشد. این قاعده در مورد قراردادهای آنی به کار گرفته می شود. از قبیل این که قرارداد به طور شفاهی یا تلفنی یا از طریق نامبر منعقد گردد. چنانچه اعلام قبولی از طریق پست یا تلگراف باشد، این که آیا قاعده کلی برای اعلام باید اعمال شود، یا این که صرف پست کردن قبولی کافی است، بستگی به قصد طرفین دارد. به طور معمول قصد طرفین این است که قاعده کلی باید اعمال شود؛ اما در شرایط استثنایی می توان از شرایط ایجاب استنباط کرد که صرف قبولی کافی خواهد بود. برای رفع ابهام در ایجاب باید گفت که ایجاب کننده تنها زمانی ملزم است که به واقع قبولی را دریافت کند. (اشمیتوف، ۱۳۷۸، ۱۴۴-۱۴۳)

در حقوق ایران قوانین مربوط به زمان و مکان ارسال و دریافت پیام یکی از مسائل مهم تجارت الکترونیک است که درباره آن مقرراتی وضع شده است؛ و از این مقررات برای تعیین زمان و مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک استفاده می شود. در قانون تجارت الکترونیک ایران تنها به زمان ارسال و دریافت داده پیام اشاره شده است. آثار حقوقی پس از انتساب، دریافت تصدیق و زمان و مکان ارسال و دریافت داده پیام موضوع فصل های دوم تا چهارم مبحث چهارم قانون مزبور، شامل انتساب داده پیام، تصدیق دریافت و زمان و مکان ارسال و دریافت آن، و همچنین محتوای داده پیام را تابع قواعد عمومی کرده است. به نظر می رسد که در قانون تجارت الکترونیک دو رویکرد ارسال و وصول، به علاوه یک رویکرد نسبتاً تازه تحت عنوان تأیید وصول در صورت توافق طرفین، مورد توجه است که به بیان آنها می پردازیم.

الف- رویکرد ارسال قبول

حسب ماده ۲۶ قانون تجارت الکترونیک، ارسال داده پیام زمانی تحقق می یابد که به یک نظام اطلاعاتی خارج از کنترل اصل ساز یا قائم مقامی وی وارد می شود. ارسالی که در این ماده آمده است مشابه مفهوم ارسال در شیوه سنتی پست است، که حقوق غیر الکترونیک می باشد و در آن به محض این که نامه به باجه پست تحویل می گردد ارسال کننده کنترل بر آن نخواهد داشت. و در اینجا نیز قرارداد الکترونیک زمانی تشکیل می شود که داده پیام به یک نظام اطلاعاتی خارج از کنترل اصل ساز (ایجاب کننده) وارد شود. (بناء نیاسری، ۱۳۸۵، ۶۱)

پس از تایپ کردن نامه های الکترونیک با فشردن گزینه ارسال، نامه در عرض چند ثانیه ارسال می گردد؛ و بلافاصله پس از ارسال شدن، پیامی با مضمون «پیام شما ارسال شد» بر روی صفحه نمایشگر دیده می شود. در این زمان نامه دیگر از کنترل فرستنده خارج شده، و در همان زمان مکان است که قرارداد الکترونیک شکل گرفته و منعقد شده است. معمولاً در نامه های الکترونیک تاریخ ارسال نامه به طور خودکار درج می گردد و به همین خاطر اثبات تاریخ شکل گیری قرارداد آسان تر می گردد. (قریان وند، ۱۳۸۹، ۲۹۰)

ب- رویکرد وصول قبول

رویکرد وصول در ماده ۲۷ قانون تجارت الکترونیک پیش بینی شده است و بر این اساس، قرارداد الکترونیک زمانی تشکیل می شود که داده پیام توسط ایجاب کننده دریافت گردد؛ که در این زمان

عقد منعقد شده است. ماده مذکور شرایط تعیین زمان دریافت داده پیام را به دو صورت تقسیم کرده است:

نخست؛ اگر نظام اطلاعاتی مخاطب برای دریافت داده پیام معین شده باشد، دریافت زمانی محقق می شود که ۱- داده پیام به سیستم اطلاعاتی مورد نظر وارد شده باشد. و ۲- چنانچه داده پیام به سیستم اطلاعاتی مخاطب غیر از سیستمی که فقط برای این کار معین شده، وارد شود، داده پیام بازیابی شود.

دوم؛ اگر سیستم اطلاعاتی مخاطب برای دریافت داده پیام معین نشده باشد، دریافت زمانی محقق می شود که داده پیام وارد سیستم اطلاعاتی مخاطب شود.

لذا مشاهده می گردد که در ماده ۲۷ بین فرضی که مخاطب سیستم اطلاعاتی به منظور دریافت داده پیام معین کرده باشد، و فرضی که چنین سیستمی از جانب وی معین نشده، تفاوت وجود دارد. در فرض اول دریافت زمانی محقق می شود که به آن سیستم اطلاعاتی معین وارد شود. چرا که مخاطب با تعیین سیستم اطلاعاتی، ورود داده پیام را قصد کرده است و نباید با ورود داده پیام به سیستم دیگر بدون این که داده پیام به وسیله مخاطب بازیابی شده باشد، تعهدی بر عهده وی گذاشته شود. اما در فرض دوم زمانی که داده پیام وارد هر یک از سیستم های اطلاعاتی مخاطب شود، دریافت (وصول) محقق خواهد شد.

ج- رویکرد شرط تأیید وصول

این رویکرد زمانی دارای تأثیر خواهد بود که بین طرفین توافق شده باشد که تأیید وصول قبول ارسال گردد. بر اساس ماده ۲۲ قانون تجارت الکترونیک هرگاه قبل یا به هنگام ارسال داده پیام، اصل ساز از مخاطب بخواهد یا توافق کند که دریافت داده پیام تصدیق شود، اگر به شکل یا روش تصدیق توافق نشده باشد، هر نوع ارتباط خودکار یا مکاتبه یا اتخاذ هر گونه تدبیر مناسب از سوی مخاطب که اصل ساز را به شکل معقول از دریافت داده پیام مطمئن کند، تصدیق دریافت داده پیام محسوب می گردد. ماده ۲۳ قانون مذکور مقرر داشته است: «اگر اصل ساز به طور صریح هرگونه اثر حقوقی داده پیام را مشروط به تصدیق دریافت داده پیام کرده باشد، داده پیام ارسال نشده تلقی می گردد؛ مگر آن که تصدیق آن دریافت شود. بنابراین باید دریافت داده پیام و قبول تأییدیه و تصدیق آن اعلام شود، وگرنه عقدی محقق نخواهد شد».

این امر به حدی اهمیت دارد که قانونگذار به روشنی اماره را در خصوص دریافت داده پیام نپذیرفته و در ماده ۲۴ اظهار داشته که اماره دریافت داده پیام راجع به محتوای داده پیام صادق نیست. (حسینی و شکراله زاده، ۱۳۹۴، ۶)

۳-۲- مکان شکل گیری قراردادهای الکترونیک

در حوزه قراردادهای غیر الکترونیک، تعیین هر یک از مؤلفه های زمان یا مکان شکل گیری عقد، با تعیین دیگری ملازمه دارد؛ و این ملازمه یک قاعده به شمار می آید. لکن در مورد قراردادهای الکترونیک بنابر شرایط خاص ایشان این ملازمه همیشه وجود ندارد. لذا در قانون تجارت الکترونیک ایران و قانون نمونه تجارت الکترونیک بحشی در این زمینه مطرح شده است. کاربران تجارت الکترونیک معاملات و مبادلات بسیاری را با طرف های تجاری خود انجام می دهند؛ بدون آن که اطلاع داشته باشند سیستم اطلاعاتی ایشان دقیقاً در چه مکانی مستقر شده است، یا طرف معامله از بعد مسافتی که وجود دارد سوء استفاده کرده و مکان خود را جای دیگری اعلام کند. مثلاً به جای ایران مکان خود را در فرانسه اعلام کند.

به همین دلیل قانون تجارت الکترونیک ایران در ماده ۲۹ در خصوص محل ارسال و دریافت داده پیام، ملاکی محسوس تر مثل محل تجاری را برگزیده است؛ و برای محل استقرار فیزیکی سیستم و وسایل اطلاعاتی و ارتباطی اهمیت چندانی قائل نشده است. و اقامتگاه قانونی را نیز فقط هنگامی ملاک دانسته است که اصل ساز یا مخاطب فاقد محل تجاری یا کاری باشد. بنابراین برای تعیین مکان شکل گیری قرارداد الکترونیک باید مکان ارسال و دریافت داده پیام مشخص گردد، که در این رابطه قانونگذار در ماده ۲۹ قانون تجارت الکترونیک چهار ملاک را مقرر کرده است که عبارتند از:

۱. محل تجاری یا کاری طرفین

۲. در صورت داشتن بیش از یک محل تجاری یا کاری، نزدیکترین محل به اصل معامله

۳. محل اصلی شرکت

۴. اقامتگاه قانونی

همچنین می بایست به این سؤال پاسخ داد که آیا فرض قانونی در خصوص محل انعقاد قرارداد به شرحی که بیان شد، امری نسبی است یا مطلق؟ به عبارت دیگر اثبات خلاف آن ممکن است یا خیر. که در پاسخ می بایست گفت که اصولاً فرض ها نسبی می باشند. به همین خاطر طرفین می توانند ثابت نمایند که پیام از محلی غیر از اقامتگاه و محل تجارت شخص صادر شده است و به این طریق مکان واقعی شکل گیری قرارداد را تعیین نمایند. طرفین قراردادهای الکترونیکی شکل گرفته در فضای مجازی عموماً دارای نشانی وب سایت و یا دارای سیستم پست الکترونیک هستند. لکن در اصول حقوقی، به علت مجازی بودن آنها و امکان تغییر دادن ایشان، چنین آدرس های مجازی را نمی توان به عنوان مکان شکل گیری قرارداد دارای اعتبار دانست. زیرا تعیین مکان شکل گیری یک قرارداد می بایست دارای ویژگی های حقیقی یا حکمی باشد، تا آثار ناشی از این رابطه از جهات گوناگون نظیر تشخیص دادگاه صالح و یا اجرای تعهدات قراردادی و یا تعیین قانون حاکم بر قرارداد و حل کردن اختلافات قراردادی، قابل تطبیق باشد.

قانونگذار کشورمان مکان تحقق ایجاب و قبول در قرارداد الکترونیک را طبق ماده ۲۹ قانون تجارت الکترونیک معین نموده است. بنابر ماده مذکور، اگر محل استقرار سیستم اطلاعاتی ارسال داده با محل استقرار سیستم اطلاعاتی برای دریافت همان داده یکسان باشد، در این حالت مکان ارسال داده و محل پذیرش آن همان محل مشترک می باشد. لکن اگر این دو محل متفاوت از یکدیگر باشند قانونگذار در این مورد سه گزینه پیش بینی نموده است. (فیضی چکاب، ۱۳۸۴، ۴۳۶-۴۳۴) گزینه اول این که اگر طرفین توافق دیگری نکرده باشند، محل ارسال داده پیام، محل تجاری یا کاری اصل ساز، و محل دریافت داده پیام نیز، محل تجاری یا کاری مخاطب محسوب می گردد. گزینه دوم این که در صورت تعدد محل تجاری یا کاری اصل ساز، نزدیکترین محل به اصل معامله ملاک اعتبار برای محل ارسال داده است؛ در غیر این صورت محل اصلی شرکت، همان محل تجاری یا کاری تلقی می شود. گزینه سوم، در صورتی که اصل ساز و یا مخاطب فاقد محل تجاری و یا کاری باشند، اقامتگاه قانونی ایشان ملاک عمل خواهد بود. بدین ترتیب در قراردادهای الکترونیک، تعیین مکان تحقق ایجاب و قبول در مفهوم ارسال و پذیرش آن طبق ماده ۲۹ قانون تجارت الکترونیک به عمل می آید. (مقامی نیا، ۱۳۹۱، ۹۳)

چنان که ملاحظه شد، قانونگذار کشورمان شمول مکان شکل گیری قرارداد الکترونیک را به تصریح قانونی محدود کرده است. لذا مکان شکل گیری قرارداد الکترونیک طبق رویکرد ارسال و یا وصول قبول، به ترتیب در گزینه های توافق طرفین، محل تجاری و یا کاری، محل اصلی شرکت و اقامتگاه

قانونی خواهد بود؛ و در اینجا با تعیین ارادی یا قانونی مکان شکل گیری قرارداد، نقش زمان شکل گیری قرارداد در تعیین مکان شکل گیری قرارداد نیز اهمیت خود را از دست می دهد.

نتیجه گیری

اکنون با توجه به رویکردها و مطالب مذکور در صفحات گذشته باید دید که کدام یک از نظریات مذکور با عرصه حقوق الکترونیک سازگاری بیشتری دارند. در خصوص رویکرد شرط تأیید وصول یا به تعبیر قانونگذار تصدیق دریافت، که شبیه به رویکرد اطلاع از قبول هم می باشد، این امر در صورتی خواهد بود که طرفین بر آن توافق کرده یا ایجاد کننده برای اطمینان از شکل گیری قرارداد آن را شرط نموده است. لذا تکلیف این رویکرد مشخص است. زیرا که در صورت عدم توافق طرفین یا عدم اجرای شرط توسط مخاطب اساساً عقدی شکل نگرفته تا بخواهیم به تعیین زمان و مکان آن بپردازیم. دو رویکرد ارسال و وصول هر دو در قانون تجارت الکترونیک پیش بینی شده اند و شاید بتوان گفت بر خلاف حقوق میانی در خصوص ارسال و وصول ولو به حد قانون تجارت الکترونیک مطلبی به صراحت بیان نشده، و در نتیجه به لحاظ عدم ذکر صریح قانون علمای حقوق با مطالبی که بیان شد مسأله را حل نموده اند. البته با اختلاف نظری که داشته اند؛ و این که در نهایت رویکرد ارسال را با حقوق ایران منطبق دانسته اند. لکن چنین اظهار نظری در حقوق الکترونیک مشکل است. زیرا قانونگذار نخواسته است به طور منجز یکی از رویکردها را ملاک عمل خود قرار دهد و گویا نظرش این چنین بوده است که حسب مورد موضوع بررسی گردد و از بیان قاعده کلی خودداری نموده است. در نتیجه مقنن در ماده ۳۰ قانون تجارت الکترونیک مقرر می دارد که آثار حقوقی پس از انتساب، دریافت تصدیق و زمان و مکان ارسال و دریافت داده پیام موضوع فصل های دوم تا چهارم مبحث چهارم این قانون و همچنین محتوای داده پیام تابع قواعد عمومی است و لذا رویکرد خاصی را انتخاب نکرده است. همچنین چنان که بیان گردید ملازمه بین تعیین زمان با مکان شکل گیری قرارداد در حوزه حقوق الکترونیک وجود ندارد. چرا که در تجارت الکترونیک معاملات بسیاری با طرف های بسیاری صورت می گیرند بدون آن که طرفین آنها بدانند سیستم مخاطب دقیقاً در چه موقعیت مکانی مستقر گردیده است. در نتیجه مقنن یک معیار عینی مثل محل تجاری را مکان ارسال و دریافت داده پیام می داند که می توان محل انعقاد قرارداد دانست. و برای محل استقرار خود وسایل و دستگاه های ارتباطی نیز اهمیتی قائل نشده است. همچنین اقامتگاه را نیز تنها در صورت فقدان محل کاری یا تجاری ملاک دانسته است.

منابع

- ۱- اشمیتوف، کلاویوم، (۱۳۷۸)، حقوق تجارت بین الملل، ترجمه اخلاقی، بهروز و همکاران، تهران، نشر سمت.
- ۲- اکبرینه، پروین، محمودزاده، فریبا، (۱۳۹۵)، قراردادهای الکترونیکی، کنگره بین المللی علوم اسلامی و علوم انسانی، تهران.
- ۳- آهنی، بتول، (۱۳۸۳)، انعقاد قرارداد الکترونیکی، مجله علمی ندای صادق، شماره ۳۴ و ۳۵.
- ۴- بناء نیاسری، ماشالله، (۱۳۸۵)، تشکیل قرارداد در فضای سایبر، مجله پژوهش های حقوقی، شماره ۹.
- ۵- حسنی، علیرضا، شکراله زاده، یاسر، (۱۳۹۴)، تشکیل قرارداد الکترونیکی به لحاظ زمانی و مکانی، کنفرانس ملی چارسوی علوم انسانی، شیراز.
- ۶- داراب پور، مهرباب، (۱۳۷۴)، حقوق بیع بین المللی، چاپ اول، تهران، نشر گنج دانش.
- ۷- داکسبری، رابرت، (۱۳۷۷)، ترجمه میر محمد صادقی، حسین، مروری بر حقوق قراردادها در انگلستان، تهران، نشر حقوقدان.
- ۸- رضایی، علی، (۱۳۸۷)، حقوق تجارت الکترونیکی، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
- ۹- السان، مصطفی، دوان یامچی، امین، (۱۳۸۵)، ماهیت رایانه ای و جنبه های حقوقی امضای دیجیتال، فصلنامه دیدگاه های حقوقی، شماره ۳۱.
- ۱۰- سماواتی، حشمت الله، (۱۳۷۷)، حقوق معاملات بین المللی نظری و کاربردی، تهران، نشر ققنوس.
- ۱۱- شهیدی، مهدی، (۱۳۷۷)، تشکیل قراردادها و تعهدات، تهران، نشر میزان.
- ۱۲- شهیدی، مهدی، (۱۳۸۲)، تشکیل قراردادها و تعهدات، تهران، انتشارات مجد.
- ۱۳- صفایی، سید حسین، (۱۳۸۲)، قواعد عمومی قراردادها، تهران، نشر میزان.

۱۴- صفایی، سید حسین، عادل، مرتضی، کاظمی، محمود، میرزا نژاد، اکبر، (۱۳۸۴)، حقوق بیع بین المللی با مطالعه تطبیقی، تهران، نشر دانشگاه تهران.

۱۵- فیضی چکاب، غلام نبی، (۱۳۸۳)، زمان وقوع عقد از طریق واسطه های الکترونیک، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۳.

۱۶- فیضی چکاب، غلام نبی، (۱۳۸۴)، مجموعه مقاله های همایش بررسی جنبه های حقوقی فناوری اطلاعات، تهران، نشر سلسبیل.

۱۷- قانون آیین دادرسی مدنی ایران، (۱۳۷۹)، مصوب مجلس شورای اسلامی.

۱۸- قانون تجارت الکترونیک ایران، (۱۳۸۲)، مصوب مجلس شورای اسلامی.

۱۹- قانون تجارت ایران، (۱۳۱۱)، مصوب مجلس شورای ملی.

۲۰- قانون مدنی ایران، (۱۳۰۷)، مصوب مجلس شورای ملی.

۲۱- قربان وند، محمد باقر، (۱۳۸۹)، زمان و مکان تشکیل قرارداد الکترونیکی، فصلنامه پژوهش حقوق، شماره ۲۹.

۲۲- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۹۵)، قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، تهران، نشر شرکت سهامی انتشار.

۲۳- کنوانسیون وین در خصوص قراردادهای بیع بین المللی کالا، (۱۹۸۰)، مصوب سازمان ملل متحد.

۲۴- مقامی نیا، محمد، (۱۳۹۱)، نحوه انعقاد قراردادهای الکترونیکی و ویژگی های آن، دو فصلنامه علمی پژوهشی دانش حقوق مدنی، شماره ۱.

۲۵- وصالی ناصح، مرتضی، (۱۳۸۵)، قرارداد الکترونیک و مبانی اعتبار آن، ماهنامه کانون، شماره ۶۶.

26- Todd, Paul, (2005), E-Commerce law, London, Cavendish, 1 th.

27- Vebriest, Thibault, (2005), Le nouveau Droit du Commerce Electronique, Paris, Larcier.

Investigating the effects and approaches related to determining the time and place of concluding electronic contracts

D.r Seyyed Hesamoddin Rafiee Tabatabaei¹

Motahhareh Sadat Rafiee Tabatabaei²

Abstract

Contracts, as a credit nature, like any entity, have a temporal and spatial dimension; Determining the time and place of the formation of a works contract also follows. The place of concluding a contract is sometimes determined by the time of its formation. When a contract is concluded in a meeting, in other words, both parties to the contract are present in that meeting, we will have no problem in determining the time and place of the contract; And the problem and disagreement arises when the parties to the contract are separated in time and space. Therefore, since the conclusion and formation of a contract obviously has consequences, it should be important to consider the time and place of the time and place in the formation of the contract, given the multiplicity and distance between time and place. The most obvious type of such contracts are electronic contracts. In this article, we try to study the effects of determining the time and place of electronic contract formation, the methods reflected in different opinions and approaches, as well as the method adopted by the Iranian legislator on the subject under study.

keywords: Time of concluding the contract, place of concluding the contract, electronic contracts, demand, acceptance.

¹ University Lecturer, PhD in Private Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Karaj Branch. (Corresponding Author)
rafiee.hesam@gmail.com

² Master of Private Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Karaj Branch.
motahare620@gmail.com

